

2. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer Publishing Company, 1984. 456 p.
3. Bonanno G. A. Loss, Trauma, and Human Resilience: Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? // American Psychologist. 2004. №59(1). P. 20–28.
4. Козлова Н. В. Психологія стійкості особистості. Київ: Наукова думка, 2012. 224 с.
5. Сидоренко О. Г. Соціальна адаптація ветеранів: сучасні проблеми та шляхи їх вирішення // Журнал соціальної психології. 2017. № 4. С. 102–110.

УДК 159.9:17.036

Карамушка Людмила Миколаївна,

академік НАПН України,

доктор психологічних наук, професор,

заступник директора з науково-організаційної роботи

та міжнародних наукових зв'язків,

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0622-3419>

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУТНІСТЬ, РИЗИКИ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ І ТЕХНОЛОГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Актуальність дослідження. Освітні організації характеризуються вираженою складністю своєї діяльності, спрямованою на активну підготовку молодих поколінь до входження в активне соціальне життя, з урахуванням як національних, так міжнародних тенденцій розвитку суспільства (економіки, науки, освіти, цифрових технологій тощо), що обумовлює виникнення різних видів соціальної напруженості, як на рівні організації, так і на рівні персоналу.

Особливою напруженістю діяльність освітніх організацій характеризується в умовах повномасштабної війни України проти РФ, оскільки освітні організації працюють сьогодні в умовах невизначеності, хронічного стресу, постійної загрози для здоров'я та життя учнів та педагогічних працівників, необхідності активного поєднання багатьох видів діяльності (як основної (педагогічної), так і волон-

терської, благодійної та ін.), спрямованих на захист України та підтримки військових, які захищають Україну. Все це потребує пошуку нових підходів для діяльності освітніх організацій, суттєву роль серед яких відіграє, на наш погляд, аналіз сутності психічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах війни, негативних його виявів, умов і технологій забезпечення.

Мета дослідження: визначення змісту, «загальних» та «специфічних» ризиків психічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах війни, а також обґрунтування організаційно-психологічних умов і технологій його забезпечення.

Основні результати дослідження. *Психічне здоров'я освітнього персоналу в умовах війни* розуміється нами, як стан благополуччя, який впливає на життєдіяльність персоналу та активність освітньої організації в цей складний період, і включає такі основні компоненти: здатність персоналу справлятися з повсякденними стресами життя в умовах війни; здатність налагоджувати стосунки з людьми в умовах війни; здатність ефективно здійснювати свою професійну діяльність та працювати на користь своєї освітньої організації й суспільства в умовах війни [1].

Нами обґрунтовано, що в умовах війни, наряду із «загальними» ризиками психічного здоров'я персоналу освітніх організацій (перевантаженість роботою, високий рівень відповідальності за навчання та розвиток дітей, необхідність постійного навчання, конкуренції в колективі та ін.), які існують в мирний час, у період війни існують «специфічні» ризики (соціально-економічні та психосоціальні), які діють в умовах війни [1]. Автором розроблено класифікацію психосоціальних ризиків на рівні освітньої організації та персоналу. Так, зокрема, до групи ризиків на рівні освітнього персоналу, віднесено: переживання персоналом перманентного (хронічного) стресу в ситуації невизначеності; наявність страху за власне життя та життя учнів під час повітряної тривоги та ракетних обстрілів; необхідність здійснювати ефективну педагогічну діяльність та підтримку учнів в умовах гібридного навчання та в умовах blackout; зміни в мотивації діяльності персоналу (переведення її в переважно в «режим мотивації виживання», зниження мотивації творчості); необхідність адаптації до нового колективу (у разі «внутрішньої» та «зовнішньої» міграції); необхідність працювати в одному колективі разом з працівниками, які зазнали важких втрат внаслідок війни та підтримувати їх; необхідність здійснювати педагогічну роботу в дистанційному режимі на одній території з членами своєї родини; низький рівень стресостійкості, резильєнтності та оптимізму в окремих працівників та ін.

У процесі емпіричного дослідження показано, що «специфічні» психосоціальні ризики психічного здоров'я здійснюють **негативний вплив на вияви психічного здоров'я** освітнього персоналу в умовах війни. Результати емпіричного дослідження показали, що освітній персонал має ряд проблем у вираженості психічного здоров'я у цей період (майже половині опитаних притаманний високий рівень таких негативних психічних станів, як ригідність, агресивність, тривожність, третині – високий рівень фрустрованості; менше третини опитаних має високий рівень позитивного психічного здоров'я та «внутрішнього локус контролю» здоров'я) [1]. Встановлено, що найбільш вираженими проблемами психічного здоров'я є проблеми, які стосуються здатності протидіяти стресу, далі слідує проблема, що має відношення до здатності здійснювати професійну діяльність (забезпечувати її ефективну організацію та продуктивність) і на останньому місці знаходяться проблеми, що пов'язані із здатністю налагоджувати стосунки з людьми [1]. Разом з тим, констатовано, що для значної кількості опитаного освітнього персоналу, не дивлячись на всю складність воєнного періоду, притаманна позитивна спрямованість життєдіяльності (бачення перспектив майбутнього, віра в життя, позитивне ставлення до своєї професійної діяльності тощо).

Обґрунтовано **організаційно-психологічні умови** забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення, до яких віднесено: розгляд підтримки та збереження психологічного здоров'я на робочому місці як одного із важливих напрямів управління освітньою організацією; створення в організації організаційної культури «відкритості» для аналізу цієї проблеми; приділення першочергової уваги працівникам, які зазнали особливо негативного впливу війни на їхнє психічне здоров'я; необхідність постійного аналізу можливих ризиків психічного здоров'я персоналу в конкретній організації; використання та розвиток індивідуальних та організаційних психологічних ресурсів; необхідність проведення спеціального навчання керівників та працівників з проблеми психічного здоров'я за допомогою спеціальних технологій [2].

Побудовано **концептуальну модель** «Психологічних технологій для забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення». до основних складових якої відносяться такі *рівні* та форми реалізації технологій: а) макрорівень (рівень освітньої галузі): онлайн всеукраїнські вебінари; онлайн та офлайн науково-практичні форуми; б) мезорівень (рівень

освітніх організацій): офлайн та онлайн тренінги в освітніх організаціях та інститутах післядипломної освіти, у тому числі на деокупованих територіях; «Технологія розробки політики «Healthy organizations» в освітніх організаціях»; в) мезорівень (міжорганізаційний рівень, рівень громади): проекти організаційно-психологічної та соціально-психологічної підтримки членів громади та освітнього персоналу; г) мікрорівень (рівень освітнього персоналу): психологічні консультації; психотерапевтичні сесії, індивідуальні творчі завдання [2].

Впроваджено та здійснено експериментальну перевірку 3 технологій забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітян, «внутрішніх» та «зовнішніх» вимушених переселенців, серед яких значне місце займали освітяни, а також 5 технологій розвитку детермінант забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення (толерантності до невизначеності; копінг-стратегій; комунікативного потенціалу; професійної самоефективності; креативного потенціалу). Кожна із технологій розроблена за єдиним дизайном та включає такі компоненти: когнітивно-смісловий (розкриває зміст феномену, його структуру, чинники розвитку); діагностичний (представляє методики для діагностики феномену та найбільш важливі результати проведених досліджень); корекційно-розвивальний (психологічні прийоми, способи, техніки для зниження негативних виявів феномену, визначення зон його розвитку) [2]. Реалізація кожного із компонентів здійснюється за допомогою психологічних технік (робота в малих групах, групове та міжгрупове обговорення, «мозковий штурм», міні-лекції, психологічні практикуми, ділові гри, творчі завдання, техніки дихання, техніки заземлення, саморегуляції та ін.), які сприяють активному включенню учасників в аналіз проблеми, обміну досвідом, спільному вирішенню психологічних проблем, забезпечують розвиток необхідних умінь та навичок групової взаємодії та самодопомоги.

Окрім того, підібрано комплекс діагностичних методик для діагностики складових та чинників психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу, який представлено в вигляді психологічного практикуму, для реалізації діагностичного компоненту технологій. У рамках даного комплексу здійснено адаптацію на українській вибірці двох зарубіжних методик: «Шкала позитивного ментального здоров'я» (Positive Mental Health Scale (Pmh-Scale)); адаптація українською мовою методики «Модифікована шкала суб'єктивного благополуччя БіБіСі» (The modified BBC subjective well-being scale (BBC-SWB)). [3].

Розробка діагностичного комплексу (у тому числі, адаптація зарубіжних методик), спрямованого на вивчення виявів та чинників психічного здоров'я та благополуччя персоналу освітніх організацій в умовах війни, а також експериментальне перевірка технологій забезпечення психічного здоров'я та благополуччя, розроблених відповідно до концептуальної моделі для різних рівнів впровадження (освітня галузь, освітні організації, громади), здійснювалась на значному обсязі емпіричних досліджень, в яких разом взяло участь 6044 досліджуваних з різних регіонів України.

Висновки. Результати дослідження можуть бути використані керівниками та працівниками освітніх організацій, організаційними психологами, викладачами та слухачами інститутів післядипломної освіти, науковцями, які працюють с сфері організаційної психології, психології здоров'я персоналу організацій в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л.М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: методичні рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 48 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741842/>
2. Технології забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення: монографія / Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко [та ін.]; за ред. Л. М. Карамушки. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 288 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741857/>
3. Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій: психологічний практикум. Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко, В. І. Лагодзінська, В. М. Івкін, О. С. Ковальчук ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/733813/>